Statistisk sentralbyrå
Statistics Norway

2. desember 2010
Rettet 14. februar 2017, side 5.

«Stemmeberettigede ere de norske Borgere»

– Historisk utvikling i stemmerett, valgdeltakelse og valgte 1814–2009

I overkant av 3,5 millioner norske statsborgere hadde stemmerett ved stortingsvalget 2009 og 736 av 1000 innbyggerne var stemmeberettigede. Det har naturligvis ikke alltid vært slik at ¾ av befolkningen har hatt rett til å delta i valget på landets nasjonalforsamling. Utvidelsen av stemmeretten har vært en viktig side ved demokratiseringen i Norge.

De største endringene i stemmerettsreglene ved stortingsvalg, skjedde i en kort periode rundt forrige århundreskiftet. Det begynte med noen mindre justeringer i §50 i Grunnloven i 1884 og sluttet med innføringen av allmenn stemmerett også for kvinner i 1913. Kvinnenes politiske kamp for stemmerett fullførte demokratiseringen. Allmenn stemmerett for kvinner ble innført ved kommunevalg i 1910, ved lokale folkeavstemninger om brennevinssamlag fra 1895 og ved tilsynsutvalg for skolene fra 1885. Kampen for kvinners stemmerett skjedde stort sett utenfor Stortinget.

Etter 1913 har de største endringene i stemmerettsbestemmelsene bestått i senking av alderen for stemmerett ved stortingsvalg og at innvandrere som har oppholdt seg i Norge kan stemme ved kommunevalg uten at de er norske statsborgere. Utvidelsen av stemmeretten har vært en viktig del i å integrere stadig større deler av befolkningen i det fellesskapet som samfunnet utgjør.

Stemmerett og utvikling av demokrati i Norge

Grunnloven av 1814 gav stemmerett til embetsmenn, byborgerskap og bønder. Da nordmenn for første gang skulle velge Storting, i 1815, hadde 65 av 1000 innbyggere stemmerett. De var alle menn. Utover på 1800-tallet, fram til og med valget i 1879 var andelen stemmeberettigede synkende fordi antall husmenn og eiendomsløse vokste sterkt.I denne perioden var også valgdeltakelsen svært lav. Ved de fleste stortingsvalgene før 1882 stemte færre enn halvparten. Men fortsatt var den norske grunnloven en av de mest radikale og demokratiske forfatningene i Europa.

Fra valget i 1882 steg så andelen stemmeberettigede. I 1884 ble stemmerettsparagrafen i Grunnloven, § 50, endret. Nå fikk alle menn som betalte en viss minsteskatt stemmerett, og ved valget i 1894 nådde valgdeltakelsen et historisk høydepunkt idet 91 av 100 stemmeberettigede deltok.

Kvinnestemmerett ved brennevinssamlagene fra 1895

«Tjenestepiken blev stemmeberettiget ved siden av husfruen, dagarbeideren ved siden av grossereren,»[1]. Dette uttalte Sven Aarrestad da han argumenterte for alminnelig stemmerett for kvinner og menn ved samlagsavstemningene i Stortinget i 1894.

I "Meddelelser fra Det statistiske Centralbureau, no. 10 1896, Brennevinssamlagene i 1895" heter det at i henhold til lov av 24. juli 1894 var brennevinssamlagenes fortsatte eksistens avhengig av folkeavstemning. Det ble holdt avstemninger i 13 byer i 1895, med det resultat at samlagene ble nedlagt i Gjøvik, Åsgårdstrand, Tønsberg, Brevik, Skien, Risør, Arendal, Grimstad, Ålesund, Molde og

[1] Sven Aarrestad, her sitert etter T, Bjørklund, Historisk tidsskrift, nr.1/ 2004

Namsos. I Bodø og Vadsø ble samlagene opprettholdt. I den samme meddelelsen står det at avstemninger så lang i 1896 hadde ført til nedleggelse av samlagene i Lillesand, Farsund, Sogndal, Stavanger og Levanger, men at de ble beholdt i Drøbak, Kongsvinger, Bergen og Mosjøen.

I 1895 var det brennevinssamlag i 51 byer, etter avstemningene i 1913 var det samlag i 13 byer. De 51 byene og ladestedene som hadde hatt samlagsavstemninger omfattet om lag 95 prosent av bybefolkningen og 28 prosent av hele befolkningen.

I § 6 i alkoholloven fra 1894 het det at et samlag skulle godkjennes ved alminnelig avstemning der samtlige bosatte kvinner og menn over 25 år hadde rett til å delta.

I debatten om denne paragrafen i Stortinget 2. juli 1894, ble det hevdet at bare skatteytende menn og kvinner over 25 år skulle få delta i disse folkeavstemningene. Dette ble i møtegått ved at så å si alle menn over 25 år var skatteytende, mens bare ganske få kvinner var det. Hvorfor skulle bare de skatteytende kvinner få være med? Hvis en kvinne drev en forretning eller hadde en stilling skulle hun få være med, men hvis denne kvinnen ble gift, ble hustru, ble mor, skulle hun ikke få være med.[2] Her la Aarrestad fram et viktig argument som siden skulle bli benyttet i diskusjonen om allmenn stemmerett. Om en person var fri og uavhengig kunne ikke være avhengig av om vedkommende betalte over en bestemt sum i skatt. Det skulle da også vise seg at denne regelen var svært vanskelig å praktisere.

Oskar Norman Eng, distriktslege og Venstre representant for Tromsø Amt, hevdet at den eneste grunnen til at man ikke skulle gå inn for denne folkeavstemningsparagrafen, var frykten for at den skulle føre til forbud. Frykten for forbud, sa han videre, bunnet i en mistillit til folket, og på grunn av denne mistilliten til folkets sunne sans ville man opptre som formynder for det. Eng kunne ikke skjønne hva som berettiget til at noen ville opptre som formynder for folket i dette spørsmålet. Han hevdet også at han ikke kunne forstå at Stortinget ikke skulle tillate fattige kvinner og menn å ha et ord med i laget. I dette spørsmålet ville Eng legge stor vekt på hva nettopp de fattige kvinnene og mennene mente.

Ved enkelte avstemninger ble frammøtet ved samlagsavstemningene registrert for både menn og kvinner, og det ble tegnet et systematisk mønster med høyere deltakelse blant kvinner enn menn. Ved de 11 samlagsavstemninger som ble holdt i 1895 var valgdeltakelsen blant kvinner 73 prosent og for mennene opp mot 60 prosent.[3]

Samlagsavstemninger 1895. For alkoholforbud. Per 100

	Menn	Kvinner
Gjøvik	55,3	77,1
Åsgårdstrand	64,7	78,6
Tønsberg	50,8	65,5
Brevik	51,1	66,0
Skien	56,3	68,6
Risør	61,0	81,2
Arendal	55,6	71,7
Grimstad	53,4	68,6
Ålesund	72,1	80,6
Molde	60,0	78,5
Namsos	74,4	85,4
Bodø	30,6	40,8

Kilde: Sten Sparre Nilson, Kvinnestemmene ved stortingsvalget i 1921, Historisk Tidsskrift, 1977: 342.

[2] Stortingstidende, 2. og 3. juli 1894.

[3] Se også Per Fuglum, Kampen om alkoholen i Norge 1816-1904, Oslo 1972:407.

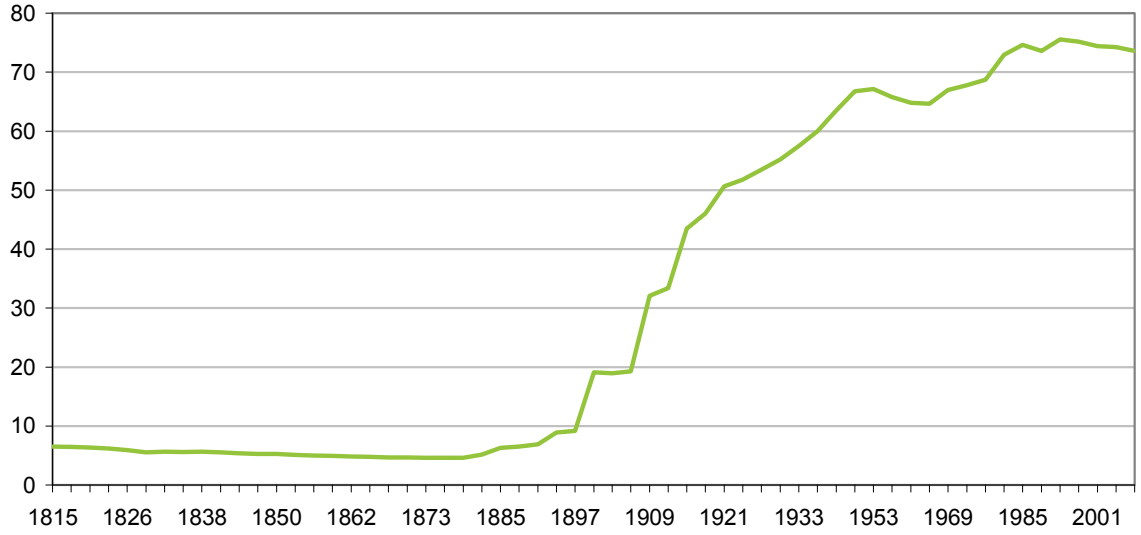
Stor økning i andelen stemmeberettigede i perioden 1900-1949

Det var færre enn 100 stemmeberettigede av 1000 i befolkningen på hele 1800-tallet. I perioden 1900-1949 ble det en dramatisk økning på bakgrunn av innføringen av alminnelig stemmerett for menn i 1898, for kvinner i 1913 og med senkningen av stemmerettsalderen i 1920 og 1946.

Den første virkelig store økningen skjedde til valget i 1900, da 19 prosent av befolkningen var stemmeberettigede. Dette hang selvfølgelig sammen med at det i 1898 ble innført allmenn stemmerett for alle menn som på valgdagen hadde fylt 25 år, og at Stortinget vedtok at det ikke var nødvendig å sverge ed til grunnloven og skrive seg inn i valgmanntallet for å bli stemmeberettiget.

Perioden1828-1879 med lav valgdeltakelse er blitt beskrevet som bestående av en lang rekke passive valg, der bare halvparten av de stemmeberettigede brukte stemmeretten.[4]

Stemmeberettigede ved stortingsvalg, som andel av befolkningen. 1815-2009

I Grunnlovens § 50 het det opprinnelig at stemmeberettigede var kun de norske borgere som var over 25 år, hadde oppholdt seg fem år i landet og er eller hadde vært embetsmenn, eller eide jord eller hadde bygslet matrikulert jord i over fem år, eller var kjøpstadsborger, eller eide gård eller grunn med en verdi av minst 300 riksdaler. I 1880-årene ble det gjort narr av denne paragrafen, i et innlegg i Romsdalsposten het det at det aldri her i landet var bare et menneske som hadde stemmeretten, alltid jorden, huset, handelsretten, embetet.[5]

Kompliserte valgsystem for innsiktsfulle personer?

Det var ikke bare de opprinnelige stemmerettsreglene som var kompliserte, framgangsmåten ved valgene var også innfløkte. I perioden fram til 1884 var det et indirekte valgsystem på to nivå som også var med på å svekke demokratiet. Først var det stortingsvalg eller valgmannsvalg der de stemmeberettigede stemte på valgmenn. I neste trinn kom valgmennene sammen på distriktsnivå og valgte et bestemt antall stortingsmenn. Byene valgte for seg, landet for seg. I 1884 ble det også påbudt at valgene skulle være hemmelige, i 1905 ble det bestemt at det skulle innføres direkte valg i enmannskretser, i 1919 ble flertallsvalgordningen opphevet, og det ble innført forholdsvalg.

Tankegangen bak § 50 i grunnloven var at den stemmeberettigede skulle være en fri og uavhengig og innsiktsfull person. Kombinasjonen av uavhengighet og fornuft mente man å finne hos "embeds- eller eiendomsmænd". For å eksemplifisere dette skriver historikeren Alf Kaartvedt at arbeidsfolk kunne

[4] Jostein Nærbøvik, Norsk historie 1860-1914, Eit bondesamfunn i oppbrot, Oslo 1999: 139
[5] Jostein Nærbøvik, Norsk historie 1860-1914, Eit bondesamfunn i oppbrot, Oslo 1999: 133

være avhengig av sine arbeidsgivere, bondesønner av sine fedre, kårfolk av dem som drev gården, tjenere av sine herrer. Av samme grunn mistet en borger stemmeretten når han gikk fallitt, og fikk den ikke tilbake før kreditor hadde fått full betaling.[6] Kaartvedt gjør også oppmerksom på et annet element. Det var naturlig å begrense stemmeretten til dem som var solidarisert med riket og forfatningen gjennom eiendom, næringsvirksomhet og statstjeneste, og som var med på å betale stats- og kommuneutgiftene som skatteborgere. I 1814 var det så å si utelukkende matrikkelen og fast eiendom som var skattefundament, det var derfor konsekvent å gi stemmerett til dem som satt på matrikulert jord eller med fast eiendom. Dette systemet ble svekket da land- og kjøpstadsskatten falt bort i 1836, og staten i enda høyere grad fikk sine inntekter gjennom tollintrader, altså gjennom indirekte skatter samtidig som kommunene begynte å skattlegge inntekt og formue, uten at dette førte til at de nye skatteyterne fikk stemmerett.

Spenning mellom bønder og embetsmenn, by og land

Det er vanlig å dele diskusjonen om stemmeretten før 1884 i to perioder. Fra 1815 til 1821 var det spenningsforholdet mellom bønder og embetsmenn som sto i sentrum, og det dreide seg dessuten om å klargjøre og praktisere de dunkle punktene i Grunnlovens stemmerettssystem. Bøndene og embetsmennene forsøkte å begrense motpartens maktstilling, og i denne perioden var det ikke snakk om å utvide stemmeretten til nye grupper. Det var imidlertid hovedtemaet i stemmerettsdebatten i den andre delen av perioden, nemlig 1851-1869. Forslagene som diskusjonene munnet ut i ble gjenstand for en større utredning av sekretær Jakob Neuman Mohn og Bøye Strøm i Det statistiske Centralbureau. Dette betegnes som et pionerarbeid i valgstatistikk. Her viser Mohn og Strøm blant annet hvordan antall stemmeberettigede per 1000 innbyggere hadde vist en fallende tendens fra 1859 til 1876, og at denne tendensen var sterkest i byene. Dette fallet i antall stemmeberettigde per 1 000 som begynte fra tidlig i 1840-årene var ventelig en grunn til revideringen av stemmerettsreglene. Endringen som kom i 1884 førte da også til at antall stemmeberettigede steg til 63 per 1000.

Stemmeberettigede. Promille

År	Land	By
1859	49	55
1865	48	48
1868	47	45
1870	48	42
1873	47	42
1876	47	42

Kilde: NOS, C. No. 14

Det detaljerte tabellverket i utredningen fra 1877 viste også at det var store ulikheter mellom bygdene etter amt. Akershus hadde i 1875 færrest stemmeberettigede per 1 000 innbyggere, 55, mens bygdene i Lister om Mandal hadde å 124, og Finmarken 148 per 1 000 innbyggere, altså nesten tre ganger så mange. Mohn viste også at hvis man gikk ned på herredsnivå ble variasjonen enda større, fem herreder hadde mellom 20 og 30 med rett til å stemme, mens det var tre herreder som hadde mellom 180 og 190 per 1 000 innbyggere. Lavest lå Storelvdal med 24, høyest lå Tana med 189 stemmeberettigede per 1 000.

Byråets valgutredning i 1870-årene

En annen tabell viste at av 1 000 på landet som hadde stemmerett var 939 selvstendige næringsdrivende, det vil si gårdbrukere, forpaktere, fiskere, handelsmenn, skipsredere, vognmenn, bergverks – og fabrikkeiere, håndverkere, privatpraktiserende leger og dyrleger, advokater og sakførere og huseeiere, 17 var private betjente, 15 var arbeidere, 8 embetsmenn, 17 bestillingsmenn mens fire var uproduktive.

[6] Det norske storting gjennom 150 år, bind 1, Oslo 1964: 53f.

I byene var 509 av 1 000 stemmeberettigede selvstendige næringsdrivende, Mens de fleste av denne klassen på landet var bønder, var det handelsmenn og håndverkerne som dominerte i byene. 160 tilhørte klassen av private betjente som besto av handelsbetjenter, skipsførere, styrmenn og betjenter i gruve- og fabrikkdrift. 225 av 1 000 hørte til arbeiderklassen, det vil si arbeidere ved handel, sjømenn, jernbane- og veiarbeidere, fabrikkarbeidere, håndverksarbeidere og dagarbeidere. Dessuten var det i byene 54 embetsmenn, 43 bestillingsmenn og 9 uproduktive per 1 000 med stemmerett.

Analysen av de stemmeberettigede viste også at det var store forskjeller mellom byene. De seks største med over 10 000 innbyggere, Kristiania, Bergen, Trondheim, Stavanger, Drammen og Kristiansand hadde henholdsvis 3 130, 2 401, 1 506, 1 617, 1 248 og 1 004 stemmeberettigede. Her var det gjennomsnittlig 59 per 1 000 innbyggere, men med store variasjoner, Kristiania hadde 41, mens Kristiansand hadde 83 stemmeberettigede per 1 000. Gjennomsnittet for de nest største byene, Fredrikshald, Fredrikstad, Larvik, Kristiansund, Ålesund, Skien, Horten, Tromsø og Larvik var 74, mens det for resten av byene var 96 per 1 000 innbyggere som hadde rett til å stemme. Mohn og Strøm trakk fram at enkelte av de mindre byene hadde et usedvanlig stort antall stemmeberettigede per 1 000 innbyggere, som Åsgårdstrand med 142 og Grimstad 140. Byer med stor arbeiderbefolkning hadde få per 1 000, Fredrikshald 63 og Moss og Gjøvik 61. For alle byer lå Kristiania lavest med 41 og Åsgårdstrand høyest med 143 per 1 000 som hadde stemmerett.

Mohns utredning viste konsekvensene av de tre forslagene som forelå til utvidelse av stemmeretten, samt gjorde en rekke beregninger for hvordan ulike inntektssatser for stemmerett ville slå ut. Denne store utredningen, som ble vedtatt av en kongelig resolusjon av 10. juni 1875, kostet kroner 45 900. I alt hadde 62 personer vært sysselsatt med den, herav 25 kvinner som hadde "oppebaaret en samlet Godtgjørelse af 7 042 Kr." Videre ble det opplyst at den gjennomsnittlige arbeidsstyrke hadde vært nesten 30, men til enkelte tider 50. Endelig het det at framstillingen var forfattet av cand. jur. Boye Strøm i Indredepartementet og I. N. Mohn.

I den store og kostbare undersøkelsen *Statistiske Oplysninger om de fremsatte Stemmeretsforslags virkninger* fra 1877 er ikke kvinners stemmerett nevnt med et ord.

Krav om utvidelse av stemmeretten - for menn

Marcus Thrane stiftet i desember 1848 Drammens Arbeiderforening, i løpet av et drøyt år ble det stiftet 273 liknede foreninger med nær 21 000 medlemmer og som utgjorde det som er blitt kjent som Thranitterbevegelsen. I mai 1849[i] samarbeidet Thrane med Paul Hjelm-Hansen, en liberal journalist, om utarbeidelsen av en adresse til Kongen. Her ble en rekke krav ramset opp, blant annet innføring av alminnelig stemmerett for menn. Denne adressen samlet nær 13 000 underskrifter. Til sammenlikning deltok vel 36 000 ved stortingsvalget i 1850. Kravet om økte rettigheter ble først reist med Norges første arbeiderbevegelse ledet av Marcus Thrane rundt 1850, og så igjen med større styrke fra slutten av 1860-tallet og utover. Venstre krevde både innføring av parlamentarisme og utvidet stemmerett, og trengte et stort nok flertall på Stortinget for å få dette igjennom. En måte å støtte dette arbeidet på var å skaffe seg stemmerett etter gjeldende regler. Dette var utgangspunktet for den såkalte myrmanns-bevegelsen. Man kjøpte verdiløs jord og stykket den ut i små parseller som ble registrert i matrikkelen. Grunnloven hadde nemlig ingen grense for hvor små jordlapper som kunne gi grunnlag for stemmerett. (Siden ble det bestemt at det ikke kunne matrikuleres jord for mindre enn 20 kroner. Men det ble vedtatt et tillegg i Grunnloven som gjorde at myrmennene kunne beholde stemmeretten sin.) Ved valget i 1882 fikk Venstre "riksrettsflertall", dvs. flertall i Odelstinget, som kunne reise riksrettstiltale, samtidig som Lagtinget ble fylt med venstremenn. Lagtinget sammen med Høyesterett utgjorde Riksretten.

Stemmeretten for menn ble i 1884 endret i henhold til det såkalte censusprinsippet, det vil si at alle som betalte skatt etter en minsteinntekt på kroner 500 på landet og kroner 800 i byene i prinsippet fikk stemmerett. Dette nye kriteriet doblet antall stemmeberettigede i byene, men økningen på landet var langt mindre. Dette forslaget ble satt fram Venstre for å skape nye venstrevelgere i byene. Ved stortingsvalget i 1885 ble det avgitt 143 stemmer i Molde, byen hadde om lag 1 600 innbyggere. Til sammenlikning hadde Athen, i 500-350 før vår tidsregning, 300 000 innbyggere, av disse hadde 40 000

[i] Årstall rettet 14. februar 2017.

borgerrettigheter. Selv om stemmeretten ble utvidet i 1884, var den andelen av befolkningen som var ekskludert fra å delta i styre og stell like stor i Norge som i antikkens Athen.

I 1891 programfestet Venstre allmenn stemmerett for menn, seks år seinere fikk Venstre grunnlovsflertall og Stortinget vedtok allmenn stemmerett for menn. Norsk statsborgerskap og fem års opphold i landet skulle være den eneste kvalifikasjonen.

Kvinnene organiserer seg

Kampen for stemmeretten var den viktigste enkeltsaken til kvinnebevegelsen som vokste fram i 1880-årene. I 1884 ble Norsk Kvinnesaksforening stiftet og i 1885, Kvinnestemmerettsforeningen og i 1898 Landskvinnestemmerettsforeningen. Gina Krog og Frederikke Marie Qvam var pionerer i disse foreningene og gikk inn for stemmerett for kvinner på samme vilkår som menn. Første gangen dette kravet ble satt fram offentlig skal ha vært av Gina Krog i et offentlig foredrag i Norsk Kvinnesaks-forening som ble holdt i Otto Anderssens gymnastikklokale i 1885, både kvinner og menn som ikke var medlemmer hadde adgang til møtet. Her tok Gina Krog til orde for at også kvinner som oppfylte stemmerettsbetingelsene i grunnlovens § 50 måtte få anledning til å stemme. Hun gikk inn for kommunal og statsborgerlig stemmerett og kreve samme rett for begge kjønn.

I en del private foreninger som Godtemplarene hadde kvinner fått sitte i styret fra tidlige i 1880-årene og i Kristiania Arbeidersamfund hadde i 1892 vedtatt at kvinnelige og mannlige medlemmer skulle ha stemmerett. I 1884 hadde kvinnene på Island, og i USA, Sverige og Finland fått stemmerett ved kommunevalg.[7]

Det var ikke bare ved samlagsavstemningene kvinner fikk stemmerett. Hartvig Nissen hadde alt i 1871 foreslått at enker med skolebarn skulle ha adgang til å velge et medlem av skolestyret og at kvinner skulle være valgbare til skolestyre og tilsynsutvalg. Nå ble det først med den nye folkeskole-kommisjonen av 1885 at kvinner fikk stemmerett og ble valgbare til skolens tilsynsutvalg.

I 1889 streiket nær 400 pakkersker ved Bryn og Grønvold fyrstikkfabrikker og dannet Kvindelige Fyrstikarbeideres Forening og i 1890 la 400 syersker ved Christiania Seildugsfabrik ned arbeidet og dannet Veveriarbeiderskenes forening. Tjenestepigernes Forening ble stiftet i Arbeidersamfundets store sal, også det i 1890. Stemmerettstoget 17. mai 1899 skal ha samlet 4 000 kvinner, det stanset foran stortinget med parolen ”Almindelig stemmerett for kvinder.” Innbydelsen til toget var undertegnet Kvinnestemmerettsforeningen som den eneste borgerlige foreningen sammen med Avisbudenes Forening, Kvinnelige Tobakksarbeideres Forening, Maskinstrikkernes Forening, Hjula Kvinnelige Arbeiderforening, Syerskenes Forening, Tjenestepigenes Forening, Kvinnelige Sømarbeideres Forening, Kristiania Kvinnesangforening, Cigarleggerskenes Forening, Loge Lykkens Prøve, Setterskenes Klubb og Vika Avholdsforening.[8]

Grunnlovens stemmerettsparagraf bruker betegnelsen norske borgere, det betydde norske menn. I midten av 1890 årene møtte det imidlertid opp en kvinne, Marte Walmsnes, på Åmots sommerting for å sverge velgereden. Hun ble avvist, men anket til Stortinget, der ble klagen gjenstand for en replikkveksling som halvt i alvor, halvt i spøk munnet ut i at norske borgere muligens kunne tolkes slik at kvinner kom med. Tre ganger i 1890 årene ble stemmerett for kvinner på samme vilkår som menn fremmet. Antall stemmer for forslaget steg fra 1890 til 1895, men det samme stortinget som ga menn alminnelig stemmerett avviste kravet med enda større margin enn det hadde vært i 1890. Det var mange Venstrerepresentanter som falt fra i 1898 da likestilling ville innebære alminnelig stemmerett også for kvinner.[9]

---

[7] Anna Caspari Agerholt, Den norske kvinnebevegelses historie, Ny utgave med innledning av Kari Skjønsberg, Oslo 1973: 86.

[8] Anna Caspari Agerholt, Den norske kvinnebevegelses historie, Ny utgave med innledning av Kari Skjønsberg, Oslo 1973: 200.

[9] Det norske storting gjennom 150 år, bind 2, Oslo 1964: 46f.

Voteringer om lik stemmerett for kvinner som for menn. 1890-1898

År	Mot	For
1890	70	44
1895	59	54
1898	81	33

Kilde: Det norske storting gjennom 150 år.

Kvinner får stemmerett

Det neste store hoppet i andelen stemmeberettigede kom i 1909. Prosentandelen av befolkningen som hadde mulighet til å delta i dette stortingsvalget, økte fra vel 19 prosent til 32 prosent. Den sterke økningen hang sammen med at en del kvinner hadde fått stemmerett. Stemmerett for kvinner hadde sin begynnelse i 1901, ved at kvinner som betalte skatt av en inntekt på minst 300 kroner på landet eller 400 kroner i byene eller levde i formuesfellesskap med en mann som betalte slik skatt, kunne stemme ved kommunevalg. Dette gjaldt for kommunevalgene i 1901, 1904 og 1907. Begrenset stemmerett ved stortingsvalg etter de samme reglene ble innført i 1907, slik at kvinner hadde begrenset stemmerett ved stortingsvalgene i 1909 og 1912. Dette ligner på de bestemmelsene som begrenset stemmeretten for menn før den ble allmenn i 1898. Men følgene av vedtaket var at nærmere 280 000 kvinner hadde stemmerett ved stortingsvalget i 1909.

I 1910 ble det vedtatt allmenn stemmerett for kvinner ved kommunevalg og i 1913 ble det samme vedtatt for stortingsvalg. Stemmeretten ved stortingsvalg kunne nyttes fra og med valget i 1915. Som følge av dette, var det 43,5 prosent av befolkningen som hadde mulighet til å stemme ved stortingsvalget i 1915.

I 1905 ba Landskvinnestemmeretsforeningen ved Frederikke Qvam om at kvinnene måtte få delta på linje med menn straks Stortinget hadde besluttet at det skulle holdes folkeavstemning, angivelig fordi det ville sinke avstemningen. Mens kvinnene hadde stemmerett på linje med menn i samlagsavstemningene fra 1895 fikk de ikke stemme ved de to folkeavstemningene i 1905, om unionen med Sverige skulle sies opp og om prins Charles av Danmark skulle bli Norges konge.

Spontant rundt om i landet kom kvinner på den tanke at de kunne sette sine navn på lister som tegn på at de var enige i 7. juni-beslutningen. Landskvinnestemmerettsforeningen organiserte innsamlingen under teksten «Norske kvinder ønsker hermed å føie sitt Ja til de mænds, der har ret til at deltage i folkeafstemningen 13de august, idet de med dyb overbevisning er med på at slaa ring om 7de-juni-beslutningen.» Med dette støttet de både unionsoppløsningen og kravet om allmenn stemmerett for kvinner. Listene inneholdt trolig ca. 270.000 ”gyldige underskrifter” [10] som ble overbrakt til stortingspresidenten 22. august 1905. Til sammenlikning var det vel 370 000 menn som møtte opp og stemte for oppløsning av unionen med Sverige. Dette var en enorm manifestasjon og prestasjon. ”Valgdeltakelsen” beregnet på samme måte som for menn (den var på 85,4 prosent), gir et tall på hele 53,1 prosent av kvinnene[11]. Stortingspresidenten, Carl Berner, takket i en tale kvinnene og leste opp adressen som fulgte med underskriftslistene, stortingsrepresentantene reiste seg og ble stående under opplesningen.[12]

Mens det gikk 84 år, fra 1814 til 1898, før det ble innført alminnelig stemmerett for menn, tok det bare 18 år, fra 1895 til 1913 fra kvinnene fikk alminnelig stemmerett ved samlagsavstemningene til de hadde allmenn stemmerett ved kommune- og stortingsvalg. De borgerlige kvinnesaksforeningene, kvinnelig arbeiderorganisering og kvinnenes aktive deltakelse i avholdsbevegelsen og samlagsavstemningene, banet veien for kvinnestemmerett på lik linje med menn.

[10] Tallet er beheftet med usikkerhet, også en del menn kan ha undertegnet, og noe ulike tall nevnes i ulike kilder. Eeg-Henriksen, Fride, 1905- året da norske kvinner tok allmenn stemmerett på forskudd, Statistiske analyser 69, Statistisk sentralbyrå 2005.

[11] Eeg-Henriksen, Fride (2005) se fotnote 10

[12] Anna Caspari Agerholt, Den norske kvinnebevegelses historie, Ny utgave med innledning av Kari Skjønsberg, Oslo 1973: 219.

Norge ble den første suverene stat i verden der kvinner fikk allmenn stemmerett ved valg til nasjonalforsamling. Tre stater som på den tiden ikke var selvstendige, var riktig nok aller tidligst på banen, New Zealand 1893, Australia i 1902 og Finland i 1906. Fra slutten av 1800-tallet til tiden etter første verdenskrig foregikk det et aktivt internasjonalt samarbeid for stemmerett for kvinner, og seier i ett land var inspirerende for andre.

Stemmeretten - ikke helt allmenn likevel?
Mange fikk sin stemmerett suspendert selv etter at det var innført allmenn stemmerett for menn i 1899. I 1900 var det over 23 000 som ikke fikk lov til å stemme ved valget. Folketellingen samme året viser at det var i overkant av 485 000 menn over 25 år som var hjemmehørende i landet, det vil si at i rundt 5 prosent av mennene i stemmerettsalder ikke fikk lov å delta i valget. Den store veksten i antall suspenderte i 1915 skyldtes at kvinner hadde fått allmenn stemmerett. Av de over 47 000 suspenderte dette året, var over 30 000 kvinner.

Ifølge Grunnloven (§52) ville stemmeretten bli suspendert ved tiltale for forbrytelser, ved umyndiggjøring og ved konkurs som ikke skyldes brann eller annet utilregnelig og beviselig uhell, inntil kreditorene hadde fått full betaling. Stemmeretten ville tapes ved dom til tukthus, slaveri eller vanærende straff, ved å gå i fremmed makts tjeneste uten regjeringens samtykke, ved å få statsborgerskap i et annet land eller ved å kjøpe eller selge stemmer eller stemme i mer enn en valgforsamling. Samtidig som allmenn stemmerett ble innført i 1898, ble fattigunderstøttelse introdusert som en ny suspensjonsgrunn. Bestemmelsen ble lempet i 1908 og 1916, og helt opphevet i 1919. Da var også suspensjon ved konkurs opphevet i 1914. Folk kunne da bare få suspendert stemmeretten ved «umyndiggjørelse» og ved «offentlig tiltale for strafbare handlinger, overensstemmende med hvad derom i lov bestemmes».

Etter krigen ble kretsen av forbrytelser som ga suspensjon av stemmeretten ved tiltale utvidet, og et betydelig antall personer fikk stemmeretten suspendert ved landssvikoppgjøret.. I 1953 ble bestemmelsene om tap av stemmerett ved forbrytelser igjen sterkt begrenset. De som hadde mistet stemmeretten ved landssvikoppgjøret etter annen verdenskrig fikk dermed etter hvert stemmeretten tilbake. Fra 1980 tapte man ikke lenger automatisk stemmeretten ved umyndiggjørelse.

Personer med suspendert stemmerett, etter Grunnlovens § 52

1900	23 581
1903	24 272
1906	22 936
1909	19 570
1912	17 692
1915	47 692
1918	14 710
1921	1 493
1924	1 441
1927	1 478
1930	1 823
1933	2 210
1936	2 335
1945	38 031
1949	13 389
1953	3 116

Kilde: NOS Valgthingene og Valgmandsthingene 1900, 1903; NOS Stortingsvalget 1906-1953.

Valgdeltagelse

I statistikken for kommunevalgene for 1901 og 1907 heter det at det i Stortinget før kommunevalget i 1907 forelå et forslag om kommunal stemmerett for kvinner etter de samme stemmerettsregler som gjaldt for menn. Forslaget ble ikke tatt opp til behandling og så vel i innstillingen fra konstitusjons-komiteen som i diskusjonen i odelstinget ble det satt som en forutsetning at Stortinget skulle få en fullstendig statistikk om kommunevalgene. Også denne utredningen ble overlatt til Det Statistiske Centralbureau.

Byrået hentet inn oppgaver fra valgstyrernes formenn, i disse oppgavene viste det seg å være en rekke feilaktige innførsler i manntallet av ikke-stemmerettskvalifiserte kvinner. Mange av oppgavene var også mangelfulle når det gjaldt spørsmål om kvinnenes deltakelse i valgene. Oppgavene for kommunevalget i 1904 var så mangelfulle at dette valget ble utelukket fra analysen. Når det gjaldt antall stemmeberettigede viste det seg altså at det var ført inn en rekke kvinner som ikke hadde betalt egen skatt, eller at mannen hadde betalt skatt, før manntallet ble ført. Også andre ikke-kvalifiserte kvinner og menn ble oppdaget, de var ført inn i manntallet med en suspensjonsbemerkning. Byrået kunne altså slå fast at det var registrert et for høyt tall stemmeberettigede, men kommenterte ikke at stemmerettsreglene øyensynlig var så kompliserte at stemmestyrene ikke var i stand til å praktisere dem. En forenkling av valgordningen ble et mektig argument for innføring av allmenn stemmerett for kvinner og menn. Etter å ha trukket fra dem som feilaktig hadde fått stemmerett ved kommunevalgene i 1901 og 1907 kunne valgdeltakelsen for kvinner og menn beregnes.

Valgdeltakelse. Kommunevalg 1901, 1907 og 1909

	Hele landet			By			Land		
	1901	1907	1910	1901	1907	1910	1901	1907	1910
Alle	36,2	46,5	47,7	53,3	67,1	66,7	30,1	38,3	40,4
Menn	45,0	54,5	59,8	56,9	70,8	73,8	41,2	48,9	55,1
Kvinner	20,9	33,7	36,9	48,0	62,6	61,6	9,5	19,1	26,2

Kilde: NOS.V.61, NOS.V.137.

Økningen i kvinnenes stemmedeltakelse hadde vært stor, ble det fastslått i byråets kommentar til denne tabellen i 1908 som også opplyste at det måtte tas hensyn til at i 186 valgsogn på landet var fantes det ikke en eneste kvinnelig stemme. Det ble også påpekt at de kvinnelige representanter hadde steget fra 12 i 1901 til 20 i 1907, og at suppleantenes antall hadde steget fra 55 til 96. I byene fikk kvinnene ved valget i 1907 i alt 128 representanter, flest, sju, i Drammen, Larvik og Stavanger.[13]

I den neste offisielle statistikken over kommunevalgene for 1910 heter det i innledningen at med de forenklede stemmerettsreglene som innføring av alminnelig kommunal stemmerett for kvinner hadde medført korrekt manntallsførsel og det hadde derfor ikke denne gangen vært vanskelig for valgstyrene å svare på spørsmål om stemmeberettigede personer og personer som hadde mistet stemmeretten. De fleste feilene skyldes nå at det var ført opp kvinner som ikke var norske statsborgere og at det var tatt med kvinner som skulle vært suspendert på grunn av mottatt fattigunderstøttelse. Heller ikke når det gjaldt beregningen av valgdeltakelsen hadde det vært vanskeligheter som kunne sammenliknes med det byrået hadde hatt i 1907.

Stemmeberettigede 1901, 1907, 1910

	I alt	Menn	Kvinner
1901	656 511	423 165	233 346
1907	716 932	446 389	270 543
1910	984 911	465 191	519 720

Kilde: NOS.V.137.

[13] NOS. V. 61. Kristiania 1908: 2*-5*.

På grunn av den store forskjellen på stemmeberettigede kvinner og menn, som i første rekke skyldtes at det var langt flere kvinner enn menn som utvandret, ble det i byene avgitt flere stemmer av kvinner enn av menn ved valget i 1910. Ved det samme valget økte antall kvinnelige representanter til 44 på landet og 166 i byene, av i alt 11 136 representanter på landet og 1 980 representanter i byene. Antall kvinnelige varamenn var 179 på landet og 201 i byene.[14]

Også i valgstatistikken for stortingsvalget i 1907 bemerkes det at oppgavene fra valgstyrene var misvisende. Fra mange valgsogn kom det lister der kvinner som ikke oppfylte Grunnlovens § 50 var oppfylt. Fra enkelte valgsogn hadde det kommet lister der alle kvinner over 25 år var ført inn i manntallsprotokollen.

Ifølge de reviderte oppgavene kom byrået til at 327 318 menn og 162 928 kvinner hadde stemt. På landet hadde 66 prosent av mennene og 46,7 av de stemmeberettigede kvinnene benyttet seg av stemmeretten. De tilsvarende tallet for byene var 73 prosent for både kvinner og menn.[15]

Ved stortingsvalget i 1912 var stemmerettsreglene de samme som i 1907. I byene benyttet 72 prosent av mennene stemmeretten, mot 74 prosent av de stemmeberettigede kvinnene. På landet var tallet for menn 68 prosent og for kvinner 50 prosent. Valgdeltakelsen blant kvinner var adskillig høyere på Østlandet enn på Vestlandet. Det er blitt hevdet at denne skjevheten delvis ble rettet opp først ved stortingsvalget i 1921. Dette blir satt i sammenheng med folkeavstemningen i 1919 om forbudet mot brennevin og hetvin som ble innført av Stortinget under krigen, skulle opprettholdes. Avstemningen skal ha ført til at flere kvinner gjorde bruk av sin stemmerett.[16]

Ved innføring av alminnelig stemmerett for kvinner steg antallet stemmeberettigede kvinner fra 324 990 i 1912 til 602 153 i 1915. Det var i alt 1 134 349 stemmeberettigede, så de kvinnelige stemmeberettigede utgjorde vel 53 prosent av alle stemmeberettigede. Det var 367 015 menn og 304 278 kvinner som gjorde bruk av stemmeretten. På landet benyttet 67 prosent av de stemmeberettigede mennene sin stemmerett, mens tallet for kvinnene var 44 prosent. I byene var tallene 75 prosent for menn og 65 prosent for kvinner.[17] Valgdeltakelsen i hele landet var 70,3 prosent for menn og 53,9 prosent for kvinner. Det er her interessant å legge merke til at valgdeltakelsen for kvinner er tilsvarende den som er beregnet for 1905-avstemningen.

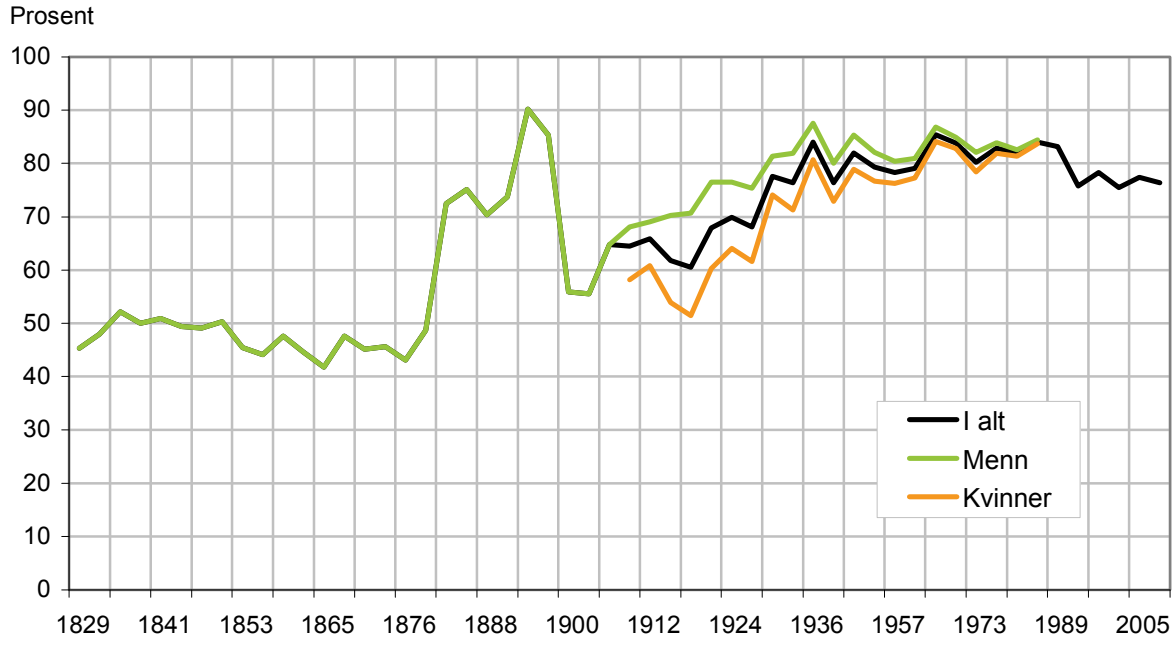
Historiske svingninger i valgdeltakelsen

Valgdeltakelsen blant borgerne med stemmerett ved Stortingsvalgene lå rundt 40-50 prosent fram til valget i 1879, da den økte til over 72 prosent. Ved valget i 1894 lå deltakelsen på over 90 prosent. Det er vel neppe unaturlig å se dette i sammenheng med de store omveltningene som skjedde i det norske samfunnet på denne tiden, men innføringen av politiske partier, en voksende arbeiderklasse, migrasjon fra land til by.

Etter 1900 sank deltakelsen til under 60 prosent for deretter å stige i tiårene som fulgte. Fra og med valget i 1930 har deltakelsen aldri kommet under 70 prosent, men har sunket jevnt og trutt siden stortingsvalget i 1965. I 2009 var valgdeltakelsen på 76,4 prosent.

[14] NOS.V.137. Kristiania 1911: 2*f.
[15] NOS.V.128. Kristiania 1910:vif.
[16] Sten Sparre Nilsen, Kvinnestemmene ved stortingsvalget i 1921, Historisk tidsskrift, 1977: 335-349.
[17] NOS.VI. 65. Kristiania 1916:vf.

Valgdeltakelse ved Stortingsvalg. 1829-2009

Valgdeltakelsen i kommunestyre- og fylkestingvalgene har generelt vært lavere enn ved stortingsvalgene. Siden 1983 har deltakelsen ligget på under 70 prosent ved alle kommunestyrevalg, og har kun én gang vært over 80 prosent, ved kommunestyrvalget i 1963. I 1901 var den så lav som 36,2 prosent, mye fordi kun 21 prosent av de kvinnene som hadde stemmerett, valgte å benytte den.

Middels valgdeltakelse i Norge

I internasjonal sammenheng er deltakelsen i norske stortingsvalg ikke spesielt høy. Våre nordiske naboer Danmark, Island og Sverige har alle en valgdeltakelse på over eller rundt 80 prosent; bare i Finland er den lavere enn i Norge. I europeisk sammenheng ligger Norge omtrent på gjennomsnittet: Høyest valgdeltakelse finner vi i Belgia (90,6 prosent), lavest i Storbritannia (59 prosent).

Menn har stemt mer enn kvinner

I de første tiårene etter at kvinner fikk stemmerett var valgdeltakelsen i denne gruppen markert lavere enn hos mennene. I stortingsvalget i 1918 var kvinners deltakelse nærmere 20 prosentpoeng lavere menns. En antakelse er her at tradisjonelle kjønnsroller, med mannen som familiens overhode og kvinner som ofte ikke hadde utdannelse eller var i arbeid, gjorde at en del kvinner vegret seg for å bruke stemmeretten.

Disse forskjellene mellom valgdeltakelsen til menn og kvinner ble stadig mindre utover 1900-tallet og var tilnærmet utvisket ved stortingsvalgene på 1980-tallet, trolig en refleksjon av den økende likestillingen mellom menn og kvinner i det norske samfunnet.

Valgundersøkelsene tyder på at det nå er noen flere kvinner enn menn som benytter seg av stemmeretten sin.

Stemmerettsalderen settes ned

Etter de store endringene i stemmerett frem til 1913, steg andelen av befolkningen med stemmerett jevnt og trutt fram til 1953. I 1920 ble stemmerettsalderen senket til 23 år, og den ble ytterligere satt ned til 21 år i 1946.

I 1949 hadde nærmere 67 prosent av befolkningen stemmerett, og andelen fortsatte å ligge på rundt dette nivået fram til valget i 1981, da 73 prosent av befolkningen hadde rett til å delta i stortingsvalget. Økningen fra 1977 til 1981 hang sammen med at stemmerettsalderen i 1978 ble senket til å inkludere alle statsborgere som hadde fylt 18 år innen utgangen av valgåret (den var satt ned fra 21 til 20 i 1967).

Valgundersøkelsene viser at valgdeltakelsen stiger med økende alder: Mens bare 55 prosent av førstegangsvelgerne brukte stemmeretten i 2005, gjaldt dette 83 prosent av dem som var 60 år og over. Det synes å gå et markert skille i valgdeltakelse ved omtrent 30-årsalderen: De under 30 har en valgdeltakelse på pluss/minus 60 prosent, mens blant dem over 30 år stemmer om lag 80 prosent.

Lavere valgdeltakelse blant statsborgere med innvandrerbakgrunn

Valgdeltakelsen blant norske statsborgere med innvandrerbakgrunn har ligget rundt 50 prosent ved de siste tre stortingsvalgene. Kvinner med innvandrerbakgrunn har hatt noe høyere valgdeltakelse enn mennene. Valgdeltakelsen øker suksessivt med alder, og har vært klart høyest i aldersgruppen 60 år og over med en valgdeltakelse på 65 prosent i 2009. Dette henger sammen med botid. Hvor lenge personen med innvandringsbakgrunn har bodd i Norge, ser ikke ut til å spille en veldig stor rolle for valgdeltakelsen, men unntaket er gruppen med over 30 års botid i Norge som har klart høyere valgdeltakelse.

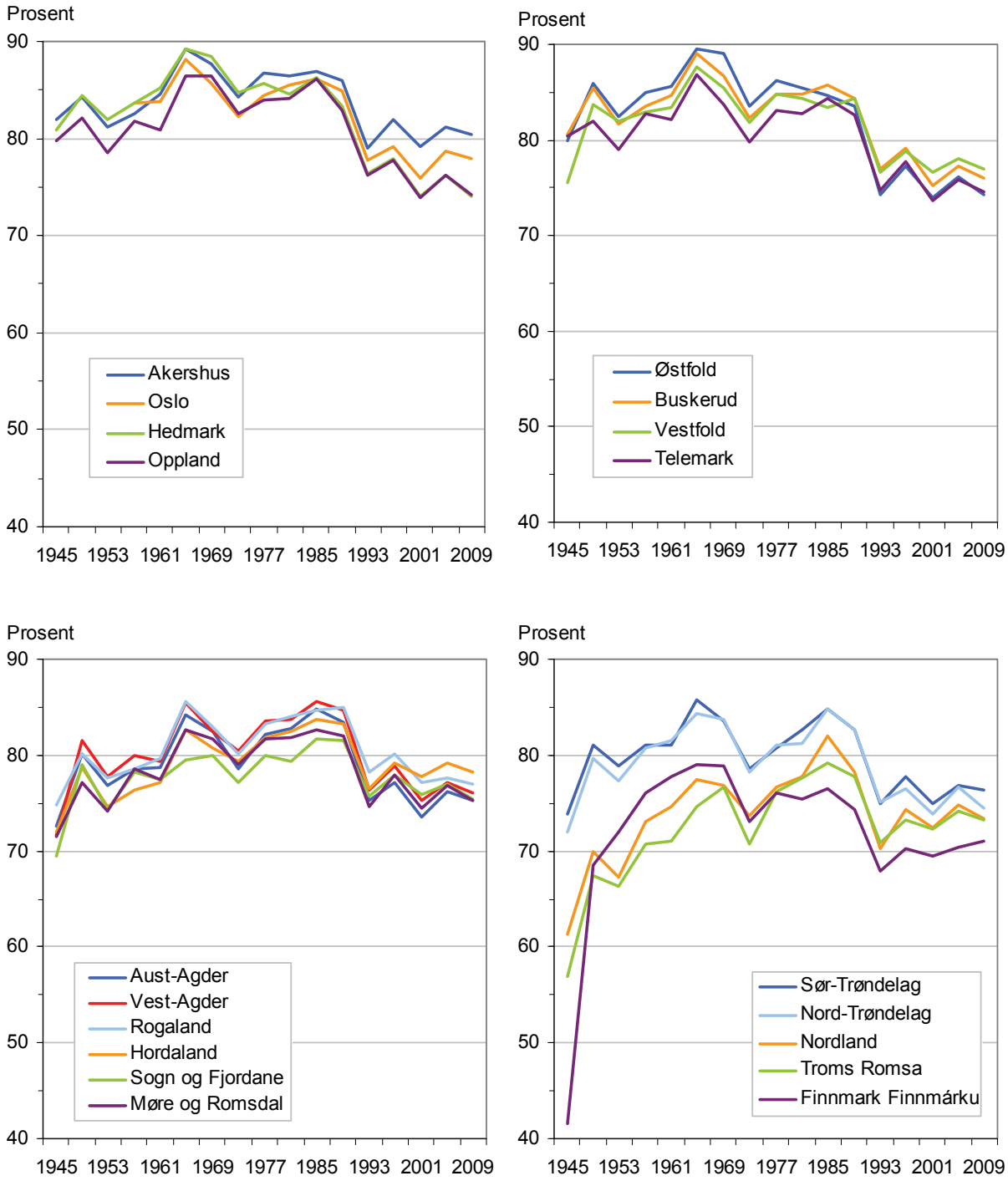
Det er statsborgerne med innvandringsbakgrunn fra Norden, Vest-Europa og Nord-Amerika som har den høyeste valgdeltakelsen, på godt over 70 prosent. Innvandrerne fra Øst-Europa har hatt den laveste valgdeltakelsen de siste valgene, bak innvandrere fra Asia, Afrika. Sør- og Mellom-Amerika og Tyrkia.

Krav om statsborgerskap for innvandrere
For å kunne stemme ved stortingsvalg har det alltid vært et krav om statsborgerskap, og det er reglene for å oppnå norsk statsborgerskap som dermed har vært styrende for hvorvidt innvandrere har kunnet delta i stortingsvalg. Når det gjelder kommunestyre- og fylkestingsvalget, har innvandrere som har bodd i Norge i tre år, hatt stemmerett siden 1983.

Lavest i Finnmark, høyest i Akershus

Valgdeltakelsen har siden 2. verdenskrig vært lavest i de nordligste fylkene, Nordland, Troms og Finnmark. I resten av landet har valgdeltakelsen vært mer lik, men har vært høyest i Akershus siden stortingsvalget i 1977. De nordligste fylkene lå markert lavere de første valgene etter krigen, ofte med med en valgdeltakelse under 70 prosent. Men forskjellene mellom Nord-Norge og resten av landet i valgdeltakelse har stadig blitt redusert, og ved stortingsvalget i 2009 hadde alle fylkene, med unntak av Akershus og Finnmark, på en valgdeltakelse på mellom 73 og 78 prosent.

Valgdeltakelse ved Stortingsvalg. Fylker

Ser vi på valgdeltakelsen i et sentrum/periferi perspektiv, ser vi at blant de kommunene som hadde mer enn 80 prosents valgdeltakelse ved stortingsvalget i 2009, var ingen av disse typiske bykommuner. Høyest valgdeltakelse var det i Utsira og Kvitsøy kommuner, Norges minste i innbyggertall, men henholdsvis 92,5 og 84,9 prosent. Men samtidig er det ingen opplagte skillelinjer mellom sentrum/periferi eller stor eller liten kommune. Folkerike kommuner i sentrale strøk som Oppegård, Bærum, Frogn, Asker, Nesodden og Ås var blant kommunene med høyest valgdeltakelse, mens vi finner den laveste valgdeltakelsen (dvs. under 70 prosent) i mindre kommuner i Nord-Norge, Trøndelag og Hedmark.

Valgdeltakelse ved Stortingsvalget.
Kommuner med høyest deltakelse. 2009

Utsira	92,5
Oppegård	84,9
Kvitsøy	84,9
Rennesøy	84,3
Fedje	84,0
Bærum	83,6
Vegårshei	83,6
Frogn	83,5
Asker	83,0
Nesodden	82,4

Valgdeltakelse ved Stortingsvalget.
Kommuner med lavest deltakelse. 2009

Vestvågøy	69,0
Bjugn	68,9
Hitra	68,6
Frøya	68,6
Nærøy	68,2
Flakstad	67,9
Karlsøy	67,9
Nordkapp	66,7
Guovdageaidnu Kautokeino	65,5
Moskenes	63,5

Av de største byene lå Oslo (77,9 prosent), Trondheim (77,8 prosent) og Stavanger (77,2 prosent) over gjennomsnittet, mens Bergen med 73,7 prosent lå noe under gjennomsnittlig valgdeltakelse.

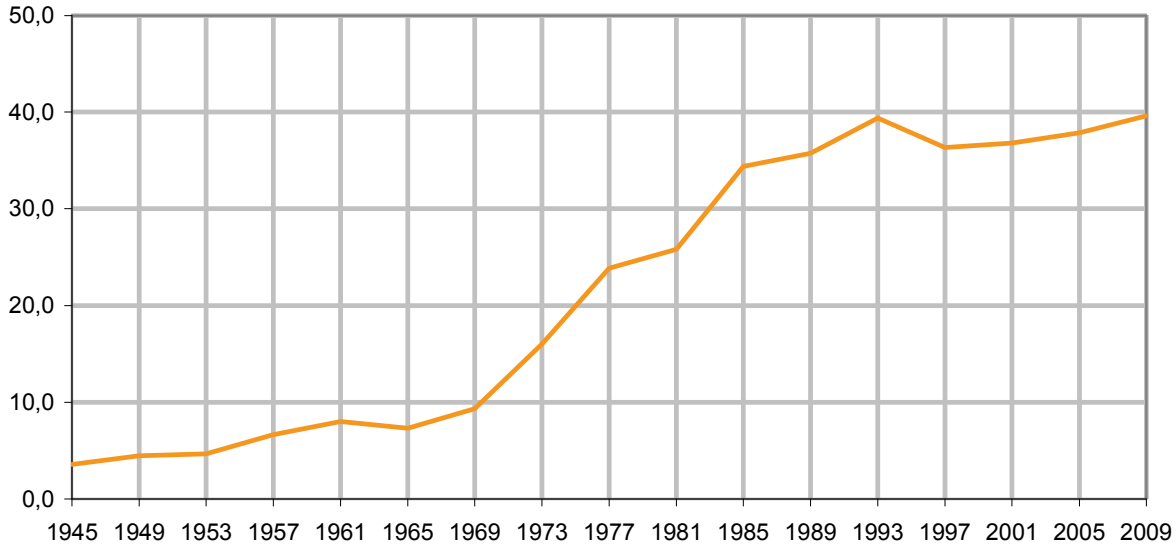
Representasjon

Hvilke representanter har de stemmeberettigede som har brukt stemmeretten sin valgt til å representere seg i kommunestyrer og Storting?

Økt kvinnerepresentasjon etter 1970

Ved stortingsvalget i 1945 ble det valgt inn fire kvinner av i alt 112 representanter på Stortinget, alle for Arbeiderpartiet. Dette utgjorde en andel på 3,6 prosent av alle representantene. Etter valget i 1973 gikk andelen fra 16 til 24 prosent. Siden valget i 1989 har kvinneandelen på Stortinget ligget på mellom 35 og 40 prosent. Ved stortingsvalget i 2009 ble den 39,6 prosent med 67 kvinnelige mandater.

Andel kvinnelige stortingsrepresentanter

Kvinneandelen i kommunestyrene er lavere enn på Stortinget. Ved kommunestyrevalget i 2007 var andelen kvinner 37,5 prosent. Dette var en økning på nærmere 5 prosentpoeng fra valget i 1995 da andelen var 32,7 prosent av de valgte representantene.

Men kvinner var langt tidligere representert i kommunestyrer enn på Stortinget. Ved kommunestyrevalget i 1901, første gang kvinner hadde stemmerett i et norsk valg, ble det valgt inn 12 kvinner i landkommunene og 86 i byene. Dette utgjorde en andel på 4,4 prosent av de valgte representantene i byene og 0,1 prosent i landdistriktene. I 1919 var andelen kommet opp i 8 prosent i byene, men var fortsatt bare 0,3 prosent i landkommunene. Også i SSBs publikasjoner ble det kommentert at kvinnerepresentasjonen var lav. I den offisielle statistikken for kommunestyrevalget i 1937 kunne man lese at: «Det samlede antall valgte representanter var i 1937 12 788 på landet og 2 268 i byene. Herav er henholdsvis 174 og 209 kvinner eller i alt 383. Dette må sies å være meget lite, når man tar i betraktning at på landet er 45.1 pct. av stemmene og i byene er endog mer enn halvparten, nemlig 54.9 pct., av stemmene avgitt av kvinner.» Det var først ved valget i 1971 at kvinnerepresentasjonen i norske kommunestyrer gjorde et hopp og første gang var over 10 prosent (14,8 prosent). Dette var omtrent samtidig som kvinnerepresentasjonen på Stortinget også økte sterkt.

Sammenliknet med andre land kommer Norge høyt opp på listen. Bare i de øvrige nordiske landene finner vi en like stor eller større andel kvinner i de lovgivende forsamlingene.

Stortingsrepresentantenes alder

Selv om det alltid har vært stor aldersforskjell på eldste og yngste representant, er det generelt liten aldersspredning på stortingsrepresentantene. Hoveddelen av representantene har alltid vært mellom 40 og 60 år. Gjennomsnittsalderen er vanligvis litt under 50 år i begynnelsen av stortingsperiodene og litt over 50 år på slutten. Gjennomsnittsalderen ved starten av periodene endrer seg langsomt fra periode til periode, men det er tydelige trender i utviklingen. I 1949 var gjennomsnittsalderen 53 år. I 1965 var den 52,0 år og sank deretter ved hvert valg til 45,9 år i 1993, da denne rekken opphørte i statistikken. Vararepresentantene er i snitt om lag 5 år yngre enn stortingsrepresentantene.

Svært få stortingsrepresentanter er over 70 år ved periodens begynnelse. Representanter under 35 år har også alltid hatt ganske lave tall. Ved valgene fra 1888 til 1903 var andelen representanter under 35 år aldri mer enn 7 prosent, vanligvis langt under det. Ved valgene i 1953 og 1957 var det henholdsvis 5 og 2 representanter under 35 år. I 1997 var 16 av 165 representanter under 35 år, slik at denne andelen var oppe i nesten 10 prosent. Etter 1997 har andelen representanter under 40 år økt ved hvert valg, fra 20,0

prosent i 1997 til 27,8 prosent i 2009. Også andelen representanter over 60 år har gått opp ved hvert valg, fra 5,5 prosent i 1997 til 8,9 prosent i 2009. Ved valget i 2009 kom det inn 26 representanter under 35 år, og 2 over 65 år.

Kilder

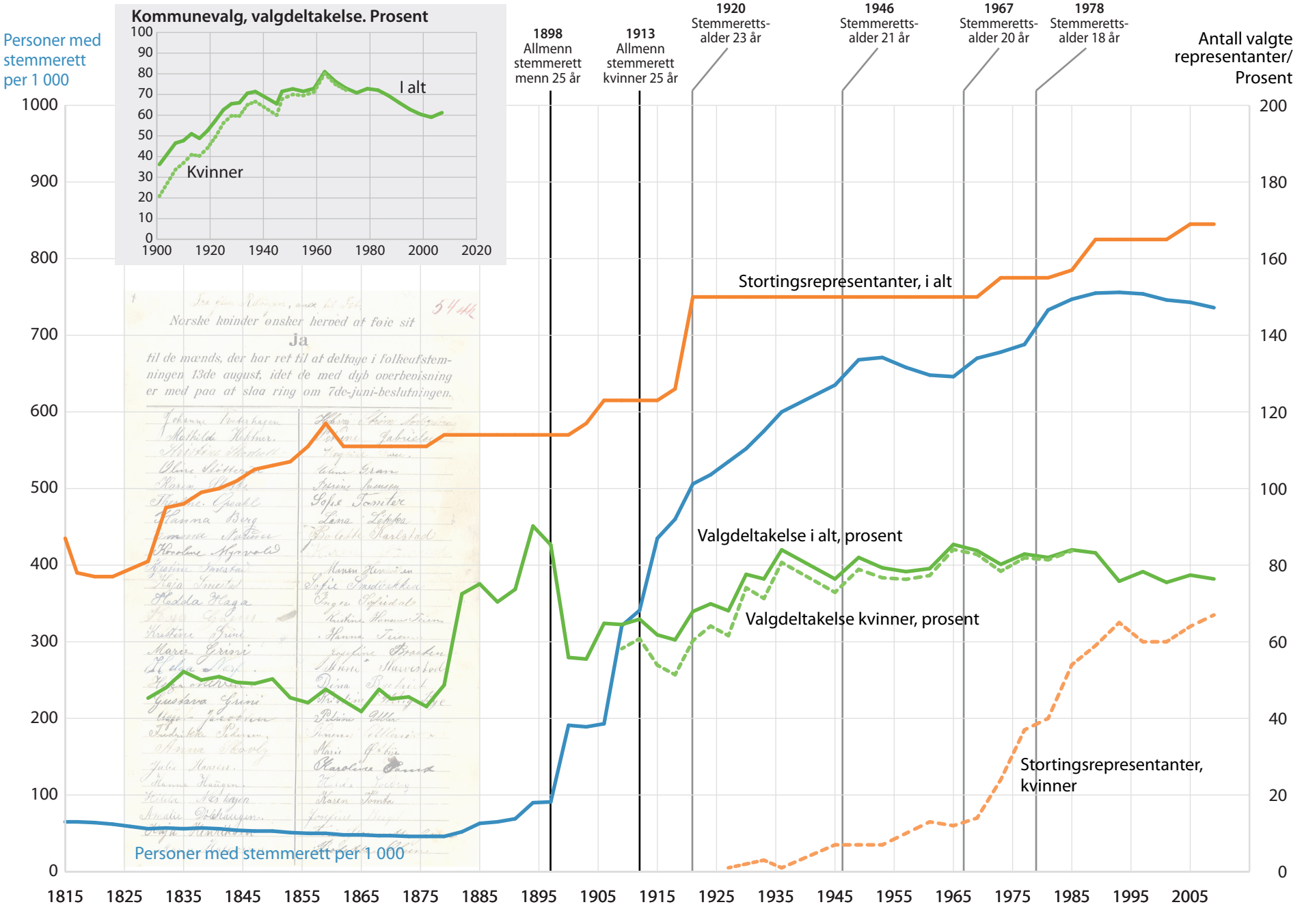
Statistisk sentralbyrå, www.ssb.no:
Temasiden http://www.ssb.no/val/ inneholder nøkkeltall om valg og lenke til statistikk og publikasjoner.
Statistikkene og publikasjonene kan vise flere detaljer i og nærmere analyser av SSBs valgstatistikk enn det som er tatt med i denne rapporten.

Institutt for samfunnsforskning, www.samfunnsforskning.no:
Stortingsvalgundersøkelsene http://www.samfunnsforskning.no/nor/ISF/Prosjekter/Avsluttede-prosjekter/Stortingsvalgundersoekelsene

Makt- og demokratiutredningen, http://www.sv.uio.no/mutr/

Lovdata, http://www.lovdata.no/

Valg 1815-2009

Kilde: Statistisk sentralbyrå